

HAÇLI SEFERLERLERİ ÖNCESİNDE BİZANS VE İSLÂM HÂKİMİYETLERİ DÖNEMİNDE ANTAKYA'NIN DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

A GENERAL OVERVIEW ON THE STATE OF ANTAKYA IN THE PERIOD OF BYZANTINE AND ISLAMIC RULES BEFORE THE CRUSADES

Hayati DOKDEMİR

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Tarihi ABD, Doktora Öğrencisi, İzmir/Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-0735-4859

Cite As Dokdemir, H. (2021). "Haçlı Seferleri Öncesinde Bizans Ve İslâm Hâkimiyetleri Döneminde Antakya'nın Durumuna Genel Bir Bakış", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:6, Issue:25; pp:839-844

ÖZET

Bu makalemizde, Haçlı Seferleri öncesinde (XI.-XIII. Yüzyıllar arası), Antakya'nın Bizans ve İslâm hâkimiyetleri dönemindeki durumu genel hatlarıyla ele alınmıştır. Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'dan gelen yolların birbiriyle kesiştiği Antakya ve yöresi, Batı ve Doğu dünyaları arasında siyasi, ekonomik ve kültürel bakımlardan yoğun temasların yaşandığı bir bölge olmasından dolayı tarihin hemen her döneminde önemini korumuştur. Bununla beraber, sahip olduğu bu elverişli coğrafi konumu sebebiyle, Yakınoğu'da hâkimiyetini sağlamlaştırmak isteyen güçlerin dikkatini çekmiş, zaman zaman bu güçler tarafından egemenlik altına alınmıştır. Önemli bir milletlerarası ticârî merkez olmasının yanı sıra, Hristiyanlığın ortaya çıkıp yayılması sırasında oynadığı rolüyle Antakya, aynı zamanda önemli bir dinî merkez olmuş; Hristiyan inancı konusunda yapılan teolojik tartışmalara da ayrı bir ekol olarak katılmıştır. Ayrıca "Kutsal Ülke"ye, Kudüs'e yakınlığı, sadece dinî değil, Haçlı Seferleri döneminde görüldüğü gibi askerî ve siyasi bakımlardan da şehrin önemini artırmıştır. Bundan dolayıdır ki Antakya, daha başlangıçtan itibaren Haçlıların en önemli hedeflerinden birisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Antakya, Haçlı Seferleri, Bizans, İslâm, Kutsal Ülke, Kudüs.

ABSTRACT

In this article, the situation of Antakya during the Byzantine and Islamic rule before the Crusades (between the XI. - XIII. Centuries) has been discussed in general terms. Antakya and its region, where the roads coming from Anatolia, Syria and Mesopotamia intersect, have maintained its importance in almost every period of history because it is a region where intense political, economic and cultural contacts are experienced between the Western and Eastern worlds. However, due to its favorable geographical location, it has attracted the attention of the powers that want to consolidate its dominance in the Near East, and has been dominated by these powers from time to time. In addition to being an important international commercial center, Antakya also became an important religious center with the role it played during the emergence and spread of Christianity; It also participated in the theological debates on the Christian faith as a separate school. In addition, its proximity to the "Holy Land" and Jerusalem has increased the importance of the city not only religiously but also militarily and politically as seen during the Crusades. For this reason, Antakya has been one of the most important targets of the Crusaders from the very beginning.

Key Words: Antioch, Crusades, Byzantine, Islam, Holy Land, Jerusalem

1. GİRİŞ

Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'dan gelen yolların birbiriyle kesiştiği Antakya ve yöresi, Batı ve Doğu dünyaları arasında siyasi, ekonomik ve kültürel bakımlardan yoğun temasların yaşandığı bir bölge olmasından dolayı tarihin hemen her döneminde önemini korumuştur. Bununla beraber, sahip olduğu bu elverişli coğrafi konumu sebebiyle, Yakınoğu'da hâkimiyetini sağlamlaştırmak isteyen güçlerin dikkatini çekmiş, zaman zaman bu güçler tarafından egemenlik altına alınmıştır.¹

Antik dönemde Mısır, Asur, Babil, Pers İmparatorluğu gibi büyük imparatorlukların dışında Büyük İskender döneminde de Antakya'nın istilaya uğrayarak, hâkimiyet altına alındığı bilinmektedir. Nitekim MÖ. 333'de Makedonyalı Büyük İskender ile Pers hükümdarı III. Darius arasında İssos'da meydana gelen savaş sonucunda kazanan taraf İskender'in ordusu olmuş ve Hellenistik kültür, Asya kıtasına Antakya üzerinden girmiştir.²

2. BİZANS DÖNEMİNDE ANTAKYA

Eskiçağ'da özellikle Akdeniz havzasının hemen tamamını hâkimiyeti altında toplamayı başaran Roma İmparatorluğu ile bu devletin hemen her yönüyle mirasçısı olan Bizans Devleti döneminde Akdeniz dünyasının en önemli şehirlerinden birisi hâline gelen Antakya, aynı zamanda dinî bakımdan da önemli bir merkez konumunu elde etmişti. Antakya'nın dinî bakımdan da önemli bir merkez hâline gelmesinde bu dönemde Bizans'da yaşanan dinî tartışmaların da önemli rolü olmuştur. Bizans'ın ilk imparatoru olarak kabul edilen Büyük Konstantinos (306 – 337) döneminde, Boğaziçi'nde yeni başkent İstanbul'un kuruluşu ve köken itibarıyla bir doğu dini olan Hristiyanlığın himâyesi, Bizans'ın tarihinde çok önemli gelişmelerin de

¹ Erensoy, S. Y., Antakya'nın Eskiçağ Tarihi, (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1964, s. 729.

² Erensoy, S. Y., s. 48 – 49.

başlangıcı olmuştur.³ Daha 325 tarihindeki ilk genel konsil olan İznik Konsili'nde başlayan teolojik tartışmalar, sonraki tarihlerde düzenlenen konsillerde de tam anlamıyla yatıştırılmadı. İskenderiye'li keşiş Arius'un, H.z. İsa'nın tanrısallığını reddeden monoteist inancının mahkûm edilmesi, Bizans İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinde yoğun şekilde yaşayan Monofizit inanç bağlılarını gücendirdi.⁴

Hristiyanlık tarihinde önemli yeri olan ve zamanla bu dinin en mühim merkezlerinden birisi hâline gelen Antakya da bu tartışmalardan etkilendi. Antakya'da 252 – 380 yılları arasında defalarca sinodlar (dînî konsil) toplanarak, dînî kararlar alındı. Antakya patrikleri, doğunun metropolü olduklarını, İstanbul ve Roma patriği ile eşit olduklarını iddia etmişlerdir.⁵

Büyük Konstantinos'un haleflerinden putperest imparator İulianos⁶ (361 – 363), Hristiyan inancına karşı açtığı savaş sırasında, Hristiyanlığın önemli bir merkezi olduğu kadar, Hellenistik kültürün izlerini de hâlâ kuvvetle taşımakta olan Antakya'ya gelerek (Haziran 362), bu şehirdeki oldukça kalabalık Yahudî toplumunun da desteğiyle, Hristiyanlığa karşı yapacağı savaşı kazanmayı planlamıştı. İulianos, Antakya'da Büyük Konstantinos'un açılışını yapmış olduğu en büyük kiliseyi kapattırarak, mallarına el koydu. Bu sırada şehrin ekonomik durumu kuraklık sebebiyle oldukça bozuktu ve yiyecek fiyatlarında büyük artış olmuştu. İulianos, bu duruma son vermek için bazı önlemler aldıysa da pahalılığa kesin bir çözüm getirememişti. Sonunda İmparator, nüfusunun yarısı Ortodoks Hristiyan olan Antakya'yı hayal kırıklığına uğratarak terkederken, bu kente ceza olmak üzere, kötülüğüyle ün yapmış olan Heliopolis'li Aleksander'i Suriye valiliğine atadı. Pagan olan vali Aleksander'in acımasız yönetimine ek olarak, bir yandan da yiyecek kıtlığı sürüyor ve halk ağır vergilerle eziliyordu.⁷

Bizans Devleti tarihinde etkili olan V. Yüzyılın dînî ihtilafları sırasında ise bu defa da Hz. İsa'daki ilâhî ve beşerî boyutların birbiriyle ilişkisi meselesi ortaya çıktı. Bu tartışmaların taraflarından birisi olan Antakya teoloji mektebinin doktrinine göre; Hz. İsa'da yan yana fakat birbirinden farklı iki tabiat mevcuttu: Ulûhiyet, Meryem'in dünyaya getirdiği Khristos (İsa)'yı kendisine zarf olarak seçmişti. Bu görüşe göre Meryem, Tanrı'yı doğuran değil, Khristos'u doğuran şekilde adlandırılmalıydı. Tanrısal ve insânî tabiatın birliği görüşünü savunan İskenderiyye ise, Antakya'ya ters düşmekte idi. Antakya mektebi temsilcilerinden Nestorios, 428 yılında İstanbul Piskoposluğu makamına çıkarak, Antakya'nın görüşünü propaganda etmeye başladı. Ancak bilgili bir teolog olan rakibi İskenderiyye patriği Kyrillos karşısında mağlup oldu ve 431'deki Efes Konsili'nde râfizî (sapkın) ilan edildi. Bu tartışmalardan güçlenerek çıkan İskenderiyye'ye karşı ise İstanbul ve Roma kilise makamları birleştiler. İmparator Markianos (450 – 457) döneminde, 8 Ekim 451 tarihinde Kadıköy'de toplanan IV. Okümenik konsilde; ‘ kurtuluşun ancak Khristos'un hem tam bir tanrı, hem de tam bir insan olduğuna inanmakla ‘ mümkün olacağı ilân edilerek, monofizitlik ve Nasturîlik mahkûm edildi. Bu kararın sonucu ise, devlet merkezi ile doğu eyaletleri arasındaki uçurumun derinleşmesi ve Mısır, Suriye gibi eyaletlerde siyasî bağımsızlık gayretlerinin daha da güçlenmesi oldu.⁸ Bütün bu gelişmeler ve dînî tartışmaların da gösterdiği gibi, Antakya, Bizans döneminde başlayıp sonraki dönemleri de etkisi altına alan itikâdî ayrışmalarda önemli bir yere sahip olmuş, doğu Hristiyanlığının mühim bir merkezi olarak temâyüz etmiştir.

Dînî bakımdan taşıdığı önemin yanı sıra, Antakya, Bizans döneminde siyasî ve askerî bakımdan da, özellikle İran'a karşı düzenlenen seferlerde büyük rol oynamıştır. Antakya, zaman zaman meydana gelen doğal afet ve yangınlara da maruz kalmıştır. 525'de yanan Antakya, 526 ve 528'de şiddetli depremlerle sarsılarak tamamen harap olmuştur. Şehir, İmparator I. İustinianos tarafından îmar edildiyse de, bir daha eski hâline kavuşamadı.⁹

Antakya, 540 yılında İran hükümdarı Hosrav I. Anûşirvan'ın, I. İustinianos ile imzaladığı ‘ ebedî barış ‘ı çiğneyerek düzenlediği sefer sonucunda İranlıların eline geçti. Şehir yağmalanıp, ateşe verildi ve ahâlisi de İran'a göç ettirildi.¹⁰ İmparator İustinianos (527 – 565) devrinde 542'de Akdeniz kıyıları ile Ortadoğu'da çıkan büyük bir veba salgını, Etyopya üzerinden Mısır ve İskenderiyye'ye, oradan da Suriye ve Antakya'ya

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, terc. Işıltan, Fikret, TTK yay., Ankara 1991, s. 25 – 46.

⁴ Demirkent, Işın, ‘ Bizans ‘ maddesi, *D.V.İ.A.*, c. VI, s. 232.

⁵ Sahillioğlu, Halil, ‘ Antakya ‘ md., *D.İ.V.A.*, c. III, s. 229.

⁶ İmparator İulianos ve dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Baydur, Nezahat, *İmparator İulianos*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yay. No: 2934

⁷ Baydur, Nezahat, s. 96 – 109.

⁸ Ostrogorsky, Georg, s. 53 – 62. Kadıköy Konsili hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Çelik, Mehmet, *Bizans İmparatorluğu'nda Din – Devlet İlişkileri I (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar)*, Akademi Kitabevi yay., İzmir 1999, s. 33 – 37.

⁹ Sahillioğlu, Halil, s. 229; ayrıca bk. Barthold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, D.İ.B. yay., Ankara 1984, s. 13.

¹⁰ Ostrogorsky, Georg, s. 66; Sahillioğlu, Halil, s. 229.

sirâyet ederek pek çok insanın ölümüne yol açmıştır.¹¹ Antakya, 551, 557 ve 577 yıllarında meydana gelen depremlerle tekrar harâboldu.

İmparator Herakleios (610 – 641) döneminde, Bizans Devleti'nin içine düştüğü zorluklardan faydalanan Sasaniler, doğu eyaletlerini işgale başladılar ve 611'de Antakya yeniden İran işgali altına girdi. Ancak, yaptığı reformlarla devletini güçlendiren Herakleios, Sasaniler'i Anadolu'dan atmayı başardı (628). Sasaniler Antakya'yı boşalttılar, ancak şehir bundan böyle antik hüviyetini yitirerek, yeni bir döneme girdi.¹²

3. İSLÂM HÂKİMİYETİ DÖNEMİNDE ANTAKYA

Tarihin hiçbir döneminde siyâsî birliğini kuramamış olan, fikrî bakımdan geri ve gelişmemiş Arabistan yarımadası, İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in muktedir idaresi altında dinî ve siyâsî ittihadını tamamlamış; Müslüman Araplar kısa süre içinde verimsiz anayurtlarından dışarı taşarak, yeni inancın da verdiği kudretle büyük ve kalıcı sonuçlar doğuracak fetihlerine başlamışlardı.

Yüzyıllardır devam eden Bizans – İran savaşları, her iki devleti de siyâsî, ekonomik ve askerî bakımlardan yıpratmış, bu durum Arabistan'dan gelen Müslüman fâtihterin işini kolaylaştırmıştı. Bizans İmparatoru Herakleios, İran'a karşı kazandığı başarıları Müslümanlar karşısında tekrarlayamayınca, İslâm orduları 634'de Ecnadeyn ve 636'da Yermük savaşlarında elde ettikleri zaferlerle Bizans'ın mukâvemetini kırdılar ve Sûriye ile Filistin Müslümanların fethine açılmış oldu. Halife Hz. Ömer (634 – 644) devrinde kazanılan Yermük savaşının ardından Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın komuta ettiği İslâm ordusu Antakya'yı kuşattı.¹³ Şehre zarar vermemek için, Hz. Ömer'in tavsiyesine uyularak çatışmaya girilmedi ve erginlik çağına ulaşan herkesten bir dinar cizye almak suretiyle barış anlaşması yapılarak, şehir teslim alındı. (638). Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın ayrılışından sonra şehir halkının çıkardığı bir ayaklanma, İyaz b. Ganm ve Habib b. Mesleme el- Fihri tarafından bastırılarak, şehir, önceden yapılmış olan anlaşma yürürlükte bırakılarak itaat altına alındı. Daha sonraki bir ayaklanma ise Amr b. Âs tarafından bastırılmıştır.¹⁴

Müslümanlar tarafından fethinden sonra şehrin nüfusu azaldı ve halkın bir kısmı Antakya'yı terketti. Bundan dolayı şehrin yeniden iskânı amacıyla faaliyet başlatıldı. Muaviye, Antakya'ya kırk iki cemaat yerleştirdi. Yine Muaviye ile Velid b. Abdülmelik'in (705-715) hilâfeti dönemlerinde şehre nüfus nakli yapıldı. İslâm hâkimiyeti döneminde bir sınır şehri niteliği kazanan Antakya, önemli bir askerî üs ve düşman taarruzlarına karşı bir savunma noktası hâline geldi. Abbâsî Halifeliği (750 – 1258) döneminde Kilikya (Çukurova)'nın merkezi olan şehir, Me'mun (813-833) ve Mutâsım'ın (833-842) halifelik dönemlerinde Türk idareciler tarafından yönetildi. Abbâsîler'in zayıflaması üzerine 877'de Ahmed b. Tolun'un idaresine geçen şehir, daha sonra İhşidîler'in hâkimiyeti altına girdi. Hamdânoğulları'ndan Seyfûddeve Ebu'l Ali Hasan, kuzey Suriye ve Çukurova'ya kadar olan sahayı hâkimiyet altına kattı ve 944'de Antakya'yı aldı.¹⁵

Antakya daha sonra yeniden el değiştirdi. Ermeni tarihçi Urfalı Mateos'un, “ *fazilet ve adâlet sahibi dindar bir zât* ” olarak tanıttığı Bizans imparatoru Nikephoros Phokas (963 – 969), Suriye üzerine bir sefer düzenleyerek, büyük bir ordu ile harekete geçti ve önce Tarsus, sonra da Adana, Misis, Anavarza'yı zapt ederek, Antakya şehrinin kapısına kadar Müslümanları takip etti. İmparator, Antakya üzerine yürüdüyse de iâşe sıkıntısının baş göstermesi ve yolların fena durumu sebebiyle İstanbul'a geri döndü. Daha sonra patrik Bourtzés ve hadımağası Phokas, Suriye'nin başşehri olan Antakya'yı zabta muvaffak oldular.¹⁶ Böylece üç asırdan fazla bir zamandır Müslüman Arapların hâkimiyeti altında kalan ve sanki ebediyen kaybedilmiş sanılan, doğunun önemli merkezi Antakya yeniden Bizans sınırlarına dâhil edilmişti. (968).¹⁷ İmparator Phokas'ın kâtili ve halefi Ioannes Çimiskes (969 – 975), Antakya kalesini tahkim ettirdi. O sıralarda Mısır'da hâkimiyetlerini kuran ve sınırlarını genişletmeye başlayan Şii Fatımîler, halife Muizz Lidînillâh (953 – 975) döneminde, 971 yılında Antakya üzerine bir taarruzda bulundularsa da başarılı olamadılar.¹⁸ Şehir, bir asırdan fazla bir süre, 1084 yılına kadar Bizans hâkimiyeti altında kaldı. Bu dönem içinde Antakya'nın ticârî ehemmiyeti devam etti. Uzak Doğu ürünleri Basra ve Fırat'ı geçerek Antakya'ya geliyor,

¹¹ Arık, Feda Şamil, “ Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları ”, *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1991, sayı. 26, c. XV, s. 36.

¹² Ostrogorsky, Georg, s. 96 – 97; Demirkent, Işın, s. 233.

¹³ Çağatay, Neşet, *Başlangıçtan Abbasilere İslam Tarihi*, TTK yay., Ankara 1993, s. 343.

¹⁴ Sahillioğlu, Halil, s. 230; Cenâbî, el- ‘*Aylem*’üz- *zâhir fî ahvâli'l – evâil ve'l – evâhir*, (haz.) Muharrem Kesik, Cenâbî Mustafa Efendi'nin el- ‘*Aylem*’üz- *zâhir fî ahvâli'l – evâil ve'l – evâhir* Adlı eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri, İstanbul 1994, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), terc. s. 1.

¹⁵ Sahillioğlu, Halil, s. 230.

¹⁶ Urfalı Mateos, (*Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952 – 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 – 1162)*), Türkçe terc. Andreasyan, Hrant D., notlar E. Dulaurier – M. H. Yınanç, Ankara 1987, s. 8 – 9; Ostrogorsky, Georg, s. 269.

¹⁷ Ostrogorsky, Georg, s. 270.

¹⁸ Ostrogorsky, Georg, s. 275.

Bizans'ın ticarî ayrıcalıklar verdiği Venedikli tüccarlar, milletlerarası pazar niteliği taşıyan bu şehrin ekonomik hayatına canlılık katıyorlardı.¹⁹

XI. yüzyılın son çeyreği, Antakya tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Oğuzların Kınık Boyu'na mensup olan Selçuklular, 22 - 24 Mayıs 1040 tarihinde Gazneliler'e karşı kazandıkları Dandanakan Zaferi ile bağımsız bir devlet hâlinde ortaya çıktılar.²⁰ Horasan'da henüz Selçuklu Devleti kurulmadan önce Çağrı Bey, yurt bulmak amacıyla Doğu Anadolu'ya meşhur akınını düzenlemişti. (1016 – 1021).²¹ Selçuklu Devleti kurulduktan sonra ise, giderek yoğunlaşan Türkmen nüfusunu Anadolu'ya sevk etmek bir devlet politikası hâline gelmişti. Bu durum, Anadolu'nun Türk vatani hâline gelmesiyle neticelenecek bir sürecin başlangıcını teşkil etmiştir. Selçuklulara tâbî olmak istemeyen Türkmen reislerinin akınları, güneydoğu Anadolu topraklarına kadar uzanmaktaydı. Sultan Tuğrul da muhtelif Selçuklu şehzadelerini Anadolu'ya akınlar yapmakla görevlendirmişti. İbrahim Yınal, Kutalmış, Yâkutî, Resultekin, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur gibi çok ünlü Selçuklu şehzade ve komutanlarının çabaları sonucunda, Anadolu'daki Bizans savunma güçlerinin belkemiğini oluşturan pek çok kale ve müstahkem mevkiiler tahrip edilerek, Malazgirt Savaşı (26 Ağustos 1071) öncesinde ve sonrasında Anadolu'nun Türk yurdu hâline getirilmesinde büyük gelişmeler sağlanmıştır.²²

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın, dünya tarihinin dönüm noktalarından birisi olan Malazgirt Savaşı sonucunda mağlup ettiği Bizans İmparatoru ile yaptığı barış antlaşmasında istediği şehirler arasında Antakya da bulunuyordu.²³ Ancak, imparator, Bizans'taki taht mücadelesini kaybedince, bu antlaşma da gerçekleşemedi.²⁴

Anadolu'yu Türklere açan Malazgirt zaferinden sonra Antakya ve çevresi, bölgede faaliyet gösteren Selçuklu kuvvetlerinin düzenlediği akınlara hedef oldu. Anadolu fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman Şah, 1075 yılı sonları ile 1076 yılı başlarında kuzey Suriye'de görünerek Antakya'yı kuşattı ise de, 20.000 altın karşılığında bu kuşatmayı kaldırdı. 1083'de Alp Arslan'ın oğlu Tutuş, Antakya üzerine yürüdü, ancak şehri alamadı. Bu sıralarda Antakya'yı Bizans adına Ermeni Philaretos Brachamios idare ediyor ve Musul Ukaylî Emîri Şerefüddeve Müslim'e haraç ödüyordu. Bizans'ın zayıf durumundan faydalanan Philaretos, Maraş, Urfa, Malatya ve Sümeysât (Samsat)'ı ele geçirerek bağımsız bir devlet kurmuştu. Nihayet, Süleyman Şah, 12 Aralık 1084'de Antakya'yı fethetmeye muvaffak oldu. Şehrin iç kalesi bir ay daha mukâvemet ettikten sonra 12 Ocak 1085'de Süleyman Şah'a teslim oldu.²⁵ Süleyman Şah, şehrin savaş sırasında harap olan kısımlarını onarttı ve o dönemde Hristiyan âleminin kutsal şehirlerinden sayılan Antakya'nın fethini özel bir elçiyle Sultan Melikşah'a (1072 – 1092) bildirdi. Bu habere çok sevinen Sultan, her yerde müjde davulları vurdurdu. Selçuklu başşehri İsfahan halkı da bu önemli fethi kutladı. O devrin ünlü şâiri Ebu'l- Muzaffer Muhammed b. Ahmed el- Ebîverdî (öl. 1153), bu fetih sebebiyle bir kaside kaleme aldı.²⁶ Antakya halkına iyi davranan Süleyman Şah, iki yeni kilise inşâsı için bir arâzî tahsis etti ve buna karşılık Mar Cassianus Kilisesi'ni câmie çevirdi. Antakya'nın Süleyman Şah tarafından fethi, 'Ukaylî Emîri Şerefüddeve Müslim'i harekete geçirdiyse de, Müslim yapılan savaşta mağlup oldu.²⁷

“Anadolu Türklerinin en büyük ve en muhterem babası” olarak nitelenen²⁸ Süleyman Şah ile Sultan Melikşah'ın kardeşi Suriye Meliki Tutuş arasında Haleb'e hâkim olmak için yapılan savaşta Süleyman Şah mağlup oldu ve intihar etti (5 Haziran 1086). Süleyman Şah'ın ölümünden sonra, Sultan Melikşah, Antakya'nın idaresine Alpoğlu Yağısyan'ı tayin etti (1087).²⁹ Bundan sonra Antakya'nın tarihinde dönüm noktası oluşturacak çok önemli gelişmelerin de başladığını görüyoruz.

¹⁹ Sahillioğlu, Halil, s. 230.

²⁰ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't - Târih*, c. IX, s. 482 - 483; Türkçe terc. Özaydın, Abdülkerim, c. IX, s. 368 – 369; Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, *El-Muntazam fi Târihi'l-Ümem 'de Selçuklular (1038-1092)*, terc. Sevim, Ali, TTK yay., Ankara 2014, s. 7 – 8; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Târihi Güzide*, s. 428, Türkçe terc. Öztürk, Mürsel, s. 343; Râvendî, *Râhatü's-sudür*, s. 94 – 104; Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, I*, s. 336 – 343; Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s. 103 – 106; Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Türkçe terc. Moran, Yıldız, E yay., İstanbul 1979, s. 40; Küçükdağ, Yusuf – Arabacı, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Mikro yay., Konya 1999, s. 20 - 21; Sallâbi, Ali Muhammed, *Selçuklular*, Ravza yay., İstanbul 2018, s. 31 – 34.

²¹ Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 47.

²² Anadolu'nun fethi konusunda büyük hizmetleri olan Selçuklu komutanları hakkında bk. Sevim, Ali, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, TTK yay., Ankara 1990.

²³ Sultan Alp Arslan'ın istediği diğer şehirler; Malazgirt, Urfa ve Menbic idi.

²⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Sevim, Ali – Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK yay., Ankara 1995, s. 62 – 72.

²⁵ Sahillioğlu, Halil, s. 230; Merçil, Erdoğan, s. 107 – 108.

²⁶ Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK yay., Ankara 1989, s. 108 – 112.

²⁷ Sahillioğlu, Halil, s. 230.

²⁸ Yınanç, Mükrimin H., *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s. 128.

²⁹ Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Tutuş ile mücadelesi ve ölümü hakkında bk. Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 119 – 126 ve s. 130 – 131; Süleyman Şah'ın ölümü ile ilgili farklı rivayetler için bk. İbn el- 'Adîm, *Zubdat al- Halab min ta'rih Halab*, nşr. Sâmî al- Dâhhân, III cilt, Dimâşk 1951 – 1968, c. II, s. 97 – 98.

Antakya'nın tarihi bakımından kaderinde rol oynayan en önemli gelişmelerden biri de Haçlı Seferleri olmuştur. Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasında meydana gelen sıcak savaşların en uzun sürmüş olanı ve Türkiye tarihi üzerinde yaptığı doğrudan etkileri bakımından büyük önem taşıyan Haçlı Seferleri³⁰, Papa II. Urbanus'un 18-28 Kasım 1095'de Clermont Konsili'ndeki çağrısıyla başladı.³¹ Yapılan çağrıdaki temel amaçlardan birisi de Hristiyanlığın kutsal topraklarını Müslümanların hâkimiyetinden kurtarmaktı. Haçlıların bu gayelerine ulaşabilmeleri için mutlaka Urfa³² ve Antakya gibi, kutsal ülke Filistin yolunu kendilerine açacak olan müstahkem mevkiileri ele geçirmeleri gerekiyordu. Aksi takdirde, Kudüs'e ilerlemeyi hayal bile edemezlerdi.

Antakya hâkimi Yağısyan, Haçlıların harekete geçtiklerini öğrendiğinde endişelendi. Bu endişesinde haksız da sayılmazdı; zira tebaasının çoğu Hristiyan Rum, Ermeni ve Süryanîlerden oluşuyordu. Yağısyan, belki Süryanîlerin desteğini sağlayabilir ya da tarafsız kalmalarını temin edebilirdi, fakat diğerlerine güvenmesi neredeyse imkansızdı. Üstelik son zamanlarda Hristiyan tebaaya karşı sert davranışlarda bulunmaya başlamış; Antakya patriğini hapse attığı gibi, pek çok nüfuzlu hristiyanı da şehirden sürmüştü. Aziz Petrus katedrali ise, Yağısyan'ın atlarının mekânı hâline getirilmişti. Yaklaşan Haçlı tehlikesine karşı, Yağısyan, çevredeki Müslüman Türk emîrlerinin yardımına müracaat etti. Dimaşk meliki Dukak ile Hıms emîri Cenâhüddevle'den yardım vaadi alan Yağısyan, yukarı Elcezîre'nin en kudretli hâkimi Kürboğa'nın da yardımını sağladı. Halep emîri Rıdvan ise Yağısyan'ın önceki ihanetlerinin intikamını almak için, onun yardım isteğini reddedecek kadar kısa görüşlü davranmıştı. Haçlı kuşatmasına hazırlık yapan Yağısyan, mühim miktarda olan kendi kuvvetlerini kalede toplamış, kuşatmanın uzun sürmesi ihtimaline karşı yiyecek maddeleri depolamıştı. Haçlılar, Maarrata kasabası yanında Yağısyan'ın arazisine girdiler ve ordunun büyük kısmı Demirköprü civarında Asırmak'a ulaşmışlardı. 21 Ekim günü Haçlı komutanı Bohemund, öncü kuvvetlerin başında Antakya surları önünde görüldüğünde, ordunun geri kalan kısmı hemen arkasında onu izlemekteydi.³³ Yukarıda da belirtildiği üzere Antakya, tarihinin dönüm noktalarından birisine daha yaklaşmak üzereydi.

4. SONUÇ

Haçlılar tarafından hâkimiyet altına alınması öncesinde, Bizans ve İslam hâkimiyetleri döneminde Antakya'nın tarihine genel hatlarıyla odaklanan makalemizin sonuç kısmında, bu önemli şehrin sahip olduğu coğrafi konumu sebebiyle hemen her dönemde jeopolitik ağırlığını koruduğunu ifade etmeliyiz. Anadolu ve Suriye ile Mezopotamya bölgesine hâkim olan devletler; siyasi ve ekonomik menfaatleri gereği her zaman Antakya ve çevresini elde etme mücadelesi içinde olmuşlardır. Önemli bir milletlerarası ticarî merkez olmasının yanı sıra, Hristiyanlığın ortaya çıkıp yayılması sırasında oynadığı rolüyle Antakya, aynı zamanda önemli bir dinî merkez olmuş; Hristiyan inancı konusunda yapılan teolojik tartışmalara da ayrı bir ekol olarak katılmıştır. Ayrıca " Kutsal Ülke "ye, Kudüs'e yakınlığı, sadece dinî değil, Haçlı Seferleri döneminde görüldüğü gibi askerî ve siyasi bakımlardan da şehrin önemini artırmıştır. Bundan dolayıdır ki Antakya, daha başlangıçtan itibaren Haçlıların en önemli hedeflerinden birisi olmuştur.

KAYNAKÇA

Arık, Feda Şamil, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1991, sayı. 26, c. XV, s. 27 – 57.

Barhold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, D.İ.B. yay., Ankara 1984.

Baydur, Nezahat, *İmparator Iulianos*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yay. No: 2934, İstanbul 1982.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Türkçe terc. Moran, Yıldız, E yay., İstanbul 1979.

Cenâbî, el- 'Aylem'üz- zâhir fî ahvâli'l – evâil ve'l – evâhir, (haz.) Muharrem Kesik, Cenâbî Mustafa Efendi'nin el- 'Aylem'üz- zâhir fî ahvâli'l – evâil ve'l – evâhir Adlı eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri, İstanbul 1994, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çağatay, Neşet, *Başlangıçtan Abbâsîlere Kadar İslam Tarihi*, TTK yay., Ankara 1993.

³⁰ Haçlı Seferleri'nin doğuş sebepleri üzerine bir değerlendirme için bk. Demirkent, Işın, " Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri ", *İ.Ü. Edebiyat. Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1994, sa. 35, s. 65 – 78.

³¹ Haçlı Seferleri'nin 900. Yıldönümü münasebetiyle düzenlenen Milletlerarası bir kollokyum ve burada sunulan bildirimler için bk. Ocak, Ahmet Yaşar, " 1095 Clermont Konsili'nin ve Haçlı Seferi Çağrısının 900. Yıldönümü Milletlerarası Kollokyumu ", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Eylül 1995, s. 30 – 36.

³² Haçlılar Antakya'yı kuşatmaya geldiklerinde Urfa'da henüz Haçlı devleti oluşmamıştı. Ancak Antakya kuşatması devam ettiği sırada Baudouin de Boulougne, 10 Mart 1098'de doğuda ilk Haçlı devletini kurmuş bulunuyordu. Urfa'da kurulan bu kontluk hakkında geniş bilgi için bk. Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098 – 1118)*, İstanbul 1974 ve *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118 – 1146)* Ankara 1987, TTK yay., VII. Dizi.

³³ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, terc. Işıltan, Fikret, III cilt, Ankara 1987, s. 164 vd.

- Çelik, Mehmet, *Bizans İmparatorluğu'nda Din – Devlet İlişkileri I (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar)*, Akademi Kitabevi yay., İzmir 1999.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098 – 1118)*, İstanbul 1974 ve *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118 – 1146)* Ankara 1987, TTK yay., VII. Dizi.
- Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, *İ.Ü. Edebiyat. Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1994, sa. 35, s. 65 – 78.
- Demirkent, Işın, “Bizans” maddesi, *T. D.V.İ.A.*, c. VI., s. 230 – 244.
- Erensoy, Sadık Yaşar, *Antakya'nın Eskiçağ Tarihi*, (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1964.
- Hamdullah el- Müstevfî, *Tarih-i Güzîde*, nşr. Edward G. Browne (E. J. W. Gibb Memorial Series, nr. XIV/1, Leyden-London 1910); Hamdullah el- Müstevfî, *Tarih-i Güzîde*, nşr. Abdülhüseyn Nevâî, Tahran 1339 (1960).
- İbn el- ‘Adîm, *Zubdat al- Halab min ta'rîh Halab*, nşr. Sâmî al- Dahhân, III cilt, Dimâşk 1951 – 1968.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman, *El-Muntazam fî Târihi'l-Ümem'de Selçuklular (1038-1092)*, terc. Sevim, Ali, TTK yay., Ankara 2014.
- İbn el-Esîr: İzz ad-Dîn ibn al-Asîr, *al-Kâmil*, ibn el-Athiri Chronicon quod perfectissimum inscribitur, nşr. Tornberg, C.J., 12 cild, Lugduni Batavorum 1851-1876. İbn el-Esîr, *İslâm Tarihi*, terc. Özeydin,A., c.IX., İstanbul 1987.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I, TTK yay., Ankara 1993.
- Küçükdağ, Yusuf – Arabacı, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Mikro yay., Konya 1999.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “ 1095 Clermont Konsili'nin ve Haçlı Seferi Çağrısının 900. Yıldönümü Milletlerarası Kollokyumu “, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Eylül 1995, s. 30 – 36.
- Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, terc. Işıltan, Fikret, TTK yay., Ankara 1991.
- Râvendî, *Râhat el-sudûr ve âyet el-sürûr*, nşr. İkbâl, Muhammed, Londra 1921; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (trc. Ahmet Ateş), TTK yay., Ankara 1957-60.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, terc. Işıltan, Fikret, III cilt, Ankara 1987.
- Sahillioğlu, Halil, “ Antakya “ md., *D.İ.A.*, c. III, s. 229.
- Sallâbî, Ali Muhammed, *Selçuklular*, Ravza yay., İstanbul 2018.
- Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK yay., Ankara 1989.
- Sevim, Ali, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, TTK yay., Ankara 1990.
- Sevim, Ali – Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK yay., Ankara 1995.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken yay., İstanbul 2008.
- Urfalı Mateos, (*Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952 – 1136)* ve *Papaz Grigor'un Zeyli (1136 – 1162)*, Türkçe terc. Andreasyan, Hrant D., notlar E. Dulaurier – M. H. Yınanç, Ankara 1987.
- Yınanç, Mükrimin H., *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944.